

УДК 316.61:159.9-051

DOI:10.34142/nc.2024.4.107

Історія підготовки фахівців зі спеціальної освіти в Сковородинівському університеті: виникнення, становлення, розвиток

Юрій Бойчук,
Вікторія Коваленко

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди є одним із найстаріших і найславніших університетів Східної Європи, що має давні традиції підготовки педагога, фахівця, який «уособлює українську національну ідею, володіє інноваційним типом мислення, здійснює наукові дослідження й педагогічне просвітництво, керуючись настановами національної філософії освіти, педагогіки, психології, культури, а також комплексу суспільно-гуманітарних і природничих наук для розбудови освітнього простору й розвитку громадянського суспільства в Україні» [1].

На шляху розбудови вітчизняної системи освіти в незалежній демократичній Україні академічна спільнота Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (далі — Сковородинівський університет) не залишилась

осторонь соціально-державницьких проблем суспільства, зокрема проблеми підготовки компетентного вчителя-дефектолога, здатного розв'язувати проблеми корекційного навчання, виховання, соціалізації та розвитку дітей з особливими освітніми потребами задля їхнього інтегрування в суспільство.

Необхідність відкриття підготовки фахівців за спеціальністю «Дошкільна освіта» зі спеціалізацією «Логопедія», а згодом спеціальності 016 «Спеціальна освіта» за спеціалізаціями 016.01 «Логопедія», 016.02 «Корекційна психопедагогіка», 016.05 «Тифлопедагогіка» на базі Сковородинівського університету була зумовлена, насамперед, потребою регіону в підготовці вчителів-дефектологів, здатних організувати корекційно-педагогічний процес у спеціальних закладах освіти м. Харкова та Харківської області, закладах освіти з інклюзивним навчанням.

Мета статті — схарактеризувати історію підготовки фахівців зі спеціальності 016 «Спеціальна освіта» в Сковородинівському університеті, питання її виникнення, становлення та розвитку в умовах воєнного стану.

В 1994 р. в Сковородинівському університеті започатковано підготовку фахівців за спеціальністю «Дошкільна освіта» зі спеціалізацією «Логопедія», відкриття якої продиктовано вимогою підвищення рівня якості фахової підготовки вихователів відповідно до специфіки організації логокорекційного освітнього процесу в умовах логопедичних груп, що відрізняється від специфіки підготовки вихователя, зорієнтованого на роботу з дітьми з нормотиповим розвитком.

Ураховуючи те, що порушення мовлення у дітей можуть мати різну етіологію та бути у «структурі порушення» при різних дизонтогеніях, відтак особливого значення набувало вивчення майбутніми фахівцями медико-біологічних дисциплін. Наявність на кафедрах валеології (до 1996 р. — цивільної оборони і медичної підготовки) й анатомії та фізіології людини потужного кадрового потенціалу (в різні роки: доктор медичних наук, професор Р. Я. Синельников, доктор фармацевтичних наук О. К. Сухомлинов, доктор медичних наук Л. Д. Халесва, кандидати медичних наук, доценти: Д. Л. Сірак, В. П. Поляков, Л. С. Посипай, Л. О. Тернова, О. М. Дика, С. І. Данильченко, В. В. Жук, Г. С. Калмикова, А. І. Куликова; кандидати медичних наук, старші викладачі: М. І. Коцько, В. К. Дворцовой, Л. В. Білусова, Р. П. Живолуп, О. М. Сорокіна) та 33-річного досвіду підготовки медичних сестер запасу й інструкторів із лікувальної фізкультури дозволили інтегрувати психолого-педагогічну та медичну складові в професійну підготовку логопедів.

Системне та стратегічне мислення доктора педагогічних наук, професора Ю. Д. Бойчука, завідувача кафедри здоров'я людини та корекційної освіти (нині ректора Сковородинівського університету), розуміння того, що сучасному

фахівцю зі спеціальності 016 «Спеціальна освіта» необхідно нове концептуальне мислення, засноване на розумінні процесів онто- і дизонтогенезу, соціалізації і освіти осіб з психофізичними порушеннями різних нозологічних груп, сприяло ініціації ліцензування освітньої діяльності за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта» в 2017 р.

Успішне проходження процедури ліцензування дозволило оголосити та здійснити в 2018 р. перший набір здобувачів на перший (бакалаврський) та другий (магістерський) рівні вищої освіти (освітньо-професійні програми «Корекційна і інклюзивна освіта» та «Логопедія і реабілітологія») зі спеціальності 016 «Спеціальна освіта». Відкриття нової спеціальності в Сковородинівському університеті стало відповіддю на високий рівень затребуваності таких спеціалістів у Харківському регіоні. Це зумовлено тим, що в м. Харків і в Харківській області існує розгалужена система спеціальних закладів освіти (для дітей з ТПМ, порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату та інтелекту), закладів дошкільної освіти (ЗДО) з інклюзивними групами, ЗДО комбінованого та компенсуючого типів.

Одним із першочергових завдань успішної роботи кафедри спеціальної, інклюзивної і здоров'язбережувальної освіти (до 2018 р. — кафедри здоров'я людини та корекційної освіти) було удосконалення кадрового потенціалу. До роботи на кафедрі було запрошено провідних фахівців у галузі спеціальної педагогіки та спеціальної психології — доктора педагогічних наук, професора, академіка НАПН України В. І. Бондаря, кандидата педагогічних наук, доцента В. І. Золототерх, кандидата психологічних наук, доцента В. Є. Коваленко.

Станом на 2019 р. на кафедрі працювало 13 штатних викладачів — доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, заслужений працівник народної освіти України В. І. Бондар; доктор педагогічних наук, професор, проректор з

наукової роботи Ю. Д. Бойчук; кандидати біологічних наук, доценти А. І. Галій, П. П. Пашинський; кандидати педагогічних наук, доценти Н. М. Голуб, В. В. Золотверх, І. М. Щербак, Н. М. Туренко, Н. М. Сінопальнікова, О. А. Міщенко; кандидат психологічних наук, доцент В. Є. Коваленко, старші викладачі Н. О. Козачек, М. І. Райчук; старші лаборанти І. В. Редькіна, І. В. Єсікова, які з щиросердною відданістю робили перші кроки в підготовці висококваліфікованих фахівців зі спеціальності 016 «Спеціальна освіта».

В наступні роки склад кафедри посилили доктори педагогічних наук, професори О. С. Казачінер, Л. Є. Перетяга; доктор психологічних наук, професор О. В. Бацилева, кандидати педагогічних наук, доценти Л. В. Дрожик, Н. В. Науменко, В. О. Кондратенко; кандидати медичних наук І. В. Гордієнко, О. В. Луценко, доктор філософії В. М. Лященко.

Із метою поліпшення викладання та навчально-методичного забезпечення у 2019 р. кафедру спеціальної, інклюзивної і здоров'язбережувальної освіти природничого факультету реорганізовано в дві кафедри, а саме:

- кафедру здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології (завідувач кафедри — доцент В. Є. Коваленко);
- кафедру спеціальної педагогіки (завідувач кафедри — професор Л. Є. Перетяга).

В 2020 р. за ініціативи кандидата психологічних наук, доцента В. Є. Коваленко, кандидата педагогічних наук, доцента Н. М. Сінопальнікової у зв'язку із затвердженням Стандарту вищої освіти України за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, затвердженого і введеного в дію Наказом МОН України 16.06.2020 р., було розроблено, а згодом і затверджено освітньо-професійні програми (ОП) «Олігофренопедагогіка» та «Логопедія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціалізації 016.02 «Олігоф-

ренопедагогіка» та 016.01 «Логопедія», які успішно акредитовано НАЗЯВО в 2024 р.; ОП сформовано відповідно до вимог Стандарту вищої освіти України за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, затвердженого і введеного в дію Наказом МОН України 16.06.2020 р. № 799, та Стандарту вищої освіти України за спеціальністю 016 Спеціальна освіта для другого (магістерського) рівня вищої освіти, затвердженого і введеного в дію Наказом МОН України 05.01.2021 р. № 28.

Отже, у 2020 — 2024 рр. у Сковородинівському університеті здійснювалась підготовка за першим (бакалаврським) і другим (магістерським) рівнями вищої освіти зі спеціальності 016 «Спеціальна освіта», спеціалізаціями 016.01 «Логопедія» та 016.02 «Олігофренопедагогіка».

Нині до процесу реалізації освітньо-професійних програм на постійній основі залучаються професіонали-практики та експерти галузі, які викладають окремі дисципліни, проводять гостьові лекції, семінари, майстер-класи. Зокрема, ОК «Теорія та методика виховання і навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку» викладає кандидат педагогічних наук, заступник директора з виховної роботи КЗ «ХСШ ім. В. Г. Короленка» А. В. Орлов; ОК «Логопедичний масаж» (блок дисциплін вільного вибору) викладає кандидат педагогічних наук, доцент, методист Ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти КВНЗ «ХАНО» І. І. Глущенко. До проведення гостьових лекцій залучаються: І. Г. Коваль, керівник Центру розвитку й удосконалення мовлення «Lalio»; директор ІРЦ Солоніцевської селищної ради Харківської області Л. В. Бреславець.

З гостьовими лекціями перед здобувачами вищої освіти виступають провідні фахівці Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (завідувач відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник О. В. Чебо-

тарьова; завідувач відділу логопедії, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Е. А. Данілавічуте; кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Ю. В. Рібцун); Волинського національного університету імені Лесі Українки (завідувач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, доктор педагогічних наук, професор І. Б. Кузава); Українського державного університету імені Лесі Українки (професор кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології, доктор психологічних наук, професор Д. І. Шульженко; доктор педагогічних наук, професор кафедри спеціальної психології та медицини Д. М. Супрун).

Поєднання навчання і досліджень під час реалізації освітньо-професійних програм (ОП) «Логопедія» та «Олігофренопедагогіка» є наскрізною складовою освітнього процесу. Особливістю реалізації освітньої діяльності за ОП є залучення здобувачів до реалізації наукових тем кафедр, до роботи студентського наукового гуртка «Спеціальна дидактична майстерня: Новітні технології в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами», проведення діагностико-корекційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в межах роботи Сквороди-Хабу й Університетських кафедр «Корекційної психопедагогіки та логопедії» і «Сурдопедагогіки та логопедії», починаючи з першого курсу [2].

Результати сумісних досліджень науково-педагогічних працівників кафедр і здобувачів вищої освіти презентуються на Всеукраїнських щорічних конференціях і круглих столах, організованих кафедрою спеціальної педагогіки та кафедрою здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології. Так, було проведено Регіональний науково-практичний семінар «Актуальні проблеми спеціальної та інклюзивної освіти» (17.02.2021), Всеукраїнський круглий стіл «Розлади аутистичного спектра: актуальні питання психолого-педагогічного супроводу» (20.05.2022), Регіональний круглий стіл «Шляхи збереження здоров'я дітей, підлітків і сту-

дентської молоді в умовах воєнного стану» (20.10.2022), секційне засідання «Корекційно-розвивальна робота з дітьми з ООП» в межах III Міжнародної науково-практичної конференції «Природнична наука й освіта: сучасний стан і перспективи розвитку» (2022, 2023); Всеукраїнські науково-практичні конференції з міжнародною участю «Формування життєвої компетентності осіб з ООП в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти» (2022, 2023, 2024), Круглий стіл до 85-річчя академіка В. Бондаря «Система освіти і виховання дітей з ООП: досвід минулого — погляд у майбутнє» (01.11.2023), секцій «Актуальні питання спеціальної і здоров'язбережувальної освіти» VI Міжнародної конференції молодих учених «Харківський природничий форум» (18-19.05.2023), Регіональний круглий стіл «Проблеми інтегрованого навчання дітей з особливими освітніми проблемами в умовах воєнного стану» (07.02.2024).

Здобувачі вищої освіти щорічно беруть участь у студентській олімпіаді зі спеціальності 016 «Спеціальна освіта», конкурсі наукових робіт.

Позитивною практикою реалізації освітньо-професійних програм є залучення здобувачів вищої освіти спеціальності 016 «Спеціальна освіта» до програм внутрішньої та міжнародної академічної мобільності, організованої на основі Міжінституційних угод про співпрацю у галузі обміну учасниками освітнього процесу, реалізації права на академічну мобільність з Полтавським національним педагогічним університетом імені В. Г. Короленка та Волинським національним університетом імені Лесі Українки в межах програми «САМ Україна». Здобувачі вищої освіти ОП «Логопедія» та ОП «Олігофренопедагогіка» активно залучаються до програм міжнародної академічної мобільності Erasmus+ в Лютеранському університеті (Нюрнберг, Німеччина) та Університеті імені Адама Міцкевича у Познані (Польща).

Гостра необхідність закладів освіти Харківської області у фахівцях-тифло-

педагогах та сурдопедагогах в 2024 р. зумовили розробку та впровадження в Сковородинівському університеті ще однієї освітньо-професійної програми підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти «Тифлопедагогіка. Сурдопедагогіка». За запрошенням ректора Сковородинівського університету для забезпечення освітнього процесу за ОП «Тифлопедагогіка. Сурдопедагогіка» на посаду професора кафедри спеціальної педагогіки запрошено доктора психологічних наук, професора Є. П. Синьову, на посаду доцента — кандидата педагогічних наук А. В. Орлова, кандидата медичних наук, лікаря-сурдолога В. Л. Давиденко, кандидата педагогічних наук, доцента, сурдопедагога медичного центру слухової реабілітації О. П. Круглик.

Цього року кафедра спеціальної педагогіки має творчі угоди про навчально-наукову співпрацю з провідними лікувально-оздоровчими та санаторно-реабілітаційними установами, науково-дослідними інститутами НАПН і НАМН України, спорідненими за профілем кафедрами класичних і педагогічних університетів, громадськими організаціями, благодійними фондами м. Харкова й України. Так, у межах співпраці з БО «Благодійний фонд «Харків з тобою», ГО «Спільнота небайдужих «Дія»» за підтримки Департаменту науки та освіти Харківської обласної військової адміністрації, науково-педагогічні працівники кафедри спеціальної педагогіки та кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології спільно реалізують міжнародний проєкт Дитячого фонду ООН (Юнісеф) «Посилення інклюзивної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, зокрема дітей з інвалідністю, у Харківській області» (UKR/PCA2024395/PD2024482).

В процесі імплементації проєкту робочою групою від Сковородинівського університету передбачено виконання наступних активностей:

1. Розробка конструктора діагностичного інструментарію для актуалізації

даних стосовно кількості дітей з ООП, які перебувають на обліку в ІРЦ Харківської області, місця їх перебування, обсягу та якості отриманих корекційно-розвиткових послуг; виявлення актуальних потреб дітей у забезпеченні додатковими освітніми та корекційно-розвитковими послугами; оцінки освітнього та корекційно-розвивального середовища інклюзивно-ресурсних центрів для встановлення спроможності надавати корекційно-розвиткові послуги дітям з особливими освітніми потребами та інвалідністю; оцінки інклюзивного освітнього та корекційно-розвивального середовища закладів дошкільної та загальної середньої освіти Харківської області (науковий консультант кандидат педагогічних наук, доцент Н. М. Сінопальнікова);

2. Надання додаткових корекційно-розвиткових послуг дітям з ООП/інвалідністю. Представлена активність передбачає проведення додаткових корекційно-розвиткових занять, спрямованих на поліпшення процесів розвитку і соціалізації дитини, послаблення або подолання порушень розвитку у процесі навчання і виховання з метою максимально можливого розвитку їхньої особистості та підготовки до самостійного життя. На основі результатів індивідуальної стартової діагностики структури дизонтогенетичного розвитку дітей з ООП, спираючись на розроблені науково-педагогічними працівниками кафедри спеціальної педагогіки та кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології програми організації та проведення корекційно-розвиткових занять із дітьми з ООП (для дітей з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, мовлення, РАС, інтелектуальними порушеннями, затриманим розвитком), вчителями-дефектологами та практичними психологами надаються в громадах додаткові корекційно-розвиткові послуги дітям (науковий консультант доктор філософії В. М. Лященко).

3. Створення інклюзивного освітнього та корекційно-розвивального середови-

ща в громадах. Представлена активність передбачає:

- створення умов для гармонізації процесів розвитку та соціалізації дітей з ООП/інвалідністю шляхом устаткування предметно-просторового компонента інклюзивного освітнього середовища (кабінетів) спеціальними засобами корекції психофізичного розвитку;
- підвищення якості освітніх і корекційно-розвиткових послуг, які надаються дітям з ООП, завдяки підготовці фахівців за спеціальностями 016 «Спеціальна освіта» (вчителів-логопедів, вчителів-дефектологів (олігофренопедагогів, тифлопедагогів, сурдопедагогів) та 053 «Психологія» (реабілітаційна), курсовій перепідготовці (науковий консультант Л. С. Якуба).

У межах цієї активності розроблено сім освітніх програм курсів підвищення кваліфікації (для логопедів, психологів за напрямом «спеціальна психологія», вчителів-реабілітологів, вчителів-дефектологів (олігофренопедагогів), вчителів-дефектологів (тифлопедагогів), вчителів-дефектологів (сурдопедагогів), вчителів ЗЗСО з організації інклюзивного навчання). На базі Сковородинівського університету впродовж березня-вересня 2024 р. пройшли курси підвищення кваліфікації 45 фахівців (консультантів) інклюзивно-ресурсних центрів Харківської області, 238 фахівців, які проводять корекційно-розвиткові заняття з дітьми з ООП в громаді, 76 вчителів закладів освіти з інклюзивним навчання. Загальна кількість слухачів складає 359 осіб.

4. Організація «Освітньо-просвітницького курсу для батьків дітей з особливими освітніми потребами» з метою формування у батьків компетенцій щодо навчання, виховання, розвитку та соціалізації дітей з ООП та/або інвалідністю в умовах сім'ї, шляхом їхнього залучення до занять, організованих учителем-дефектологом; гармонізація психоемоційного стану батьків, формування у них адекватного ставлення до потенційних можливостей і потреб їхніх дітей з особливостями психофізичного розвитку, шляхом залучення

до групи підтримки батьків, організованої практичним психологом.

У подальших планах кафедри спеціальної педагогіки розширювати співпрацю з Дитячим фондом ООН (Юнісеф), інклюзивно-ресурсними центрами м. Харкова та Харківської області, спеціальними та інклюзивними закладами освіти, навчально-реабілітаційними центрами інших регіонів України та зарубіжжя; активно залучати до освітньо-професійного процесу стейкхолдерів і студентів для вдосконалення рівня підготовки фахівців зі спеціальності 016 «Спеціальна освіта».

тже, Сковородинівський університет має давні традиції й потужну науково-методичну базу підготовки фахівців зі спеціальності 016 «Спеціальна освіта». Навіть в умовах воєнного стану особливостями освітньо-професійних програм залишаються їхня практикоорієнтованість, що пов'язана з реалізацією змішаної форми навчання здобувачів із застосуванням ресурсів інноваційного проєкту «Сковорода-Хаб», залученням здобувачів, починаючи з першого курсу до проведення індивідуальних корекційно-розвиткових занять із дітьми з ООП; спрямованість на кадрове забезпечення системи освіти м. Харкова та області, зорієнтованість на сучасні тренди регіонального ринку праці у сфері спеціальної та інклюзивної освіти; націленість на реалізацію концепції студентоцентрованого навчання, що охоплює синергетичну взаємодію проєктних груп ОП «Логопедія», ОП «Олігофренопедагогіка», ОП «Тифлопедагогіка. Сурдопедагогіка», здобувачів, роботодавців та академічної спільноти; спрямованість на формування здатності реалізовувати стратегії корекційно-розвиткової допомоги з урахуванням вікових періодів розвитку особистості в освітньому середовищі спеціальних закладів освіти та закладів освіти з інклюзивним навчанням; обов'язкове проходження практичної підготовки в різних типах закладів.

Література

1. *Стартова* сторінка ХНПУ ім. Г. С. Сковороди: місія університету. URL: <http://hnpu.edu.ua/> (дата звернення 01.09.2024).
2. *Звіт* самоаналізу ОП «Логопедія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. URL: http://smc.hnpu.edu.ua/files/Akredytatsiya/Lohopediia_2023/Zvit.pdf 10.09.2024

Відомості про авторів:

Бойчук Юрій Дмитрович — доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, ректор; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; Харків, Україна; email: yurij.boychuk@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8583-5856>; Google Scholar; ResearcherID; Scopus.

Коваленко Вікторія Євгенівна — доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, доцент, завідувач-професор кафедри спеціальної педагогіки; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; Харків, Україна; email: kovalenkov811@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7792-4653>; Google Scholar; Web of Science ResearcherID.